

**XATSHUNOSLIK EKSPERTIZASIDA RAQAMLI QO'L YOZUV OBYEKTLARIGA
OID TADQIQOT O'TKAZISH METODIKASI XUSUSIYATLARI VA USLUBLARI****Umarova Dilbarxon Qaxramonjon qizi**

Andijon viloyati Ichki Ishlar Boshqarmasi Ekspert-kriminalistika markazi, katta eksperti, katta leytenant

Annotatsiya: Ushbu tezisda sud-xatshunoslik ekspertizasining raqamli qo'l yozuv obyektlariga oid tadqiqot o'tkazish metodikasi xususiyatlari va uslublari yuzasidan amaliy harakatlar haqida batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: xatshunoslik obyekti, qo'l yozuv, raqamli qo'l yozuv, mutaxassis, psixofiziologik, kontekst.

Jamiyatda barqarorlik, tinchlik va osoyishtalikni qaror toptirish inson huquq erkinliklariga so'zsiz rioya etilishini ta'minlash mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan yanada rivojlantirish, aholi farovonligini yuksaltirish, huquqiy demokratik davlat qurish bo'yicha amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlardan ko'zlangan maqsadlarga erishishning muhim sharti hisoblanadi. Bugungi kunda dunyo miqyosida globallashuv jarayoni keng quloch yoyganligi yaqqol namoyon bo'lmoqda. Bu esa o'z navbatida jamiyat hayotida jinoyatchilikning yanada ko'payishiga va yangicha ahamiyat kasb etishiga sabab bo'lmoqda.

Xatshunoslik ekspertizalari obyektlarining katta qismi turli hujjatlarni aks ettiruvchi qo'lyozma yozuvlardan tashkil topadi. Moliyaviy va xo'jalik ishlariga oid obyektlar shu jumladan: xatlar ishonchnomalar, schyotlar, nakladnoylar va h.k. Bu kabi obyektlar asosan yozuvlardan, odatda, raqamlardan iborat bo'ladi, yoki harflar va boshqa belgilar bilan bir qatorda raqamlarni ham o'z ichiga oladi. Shunchaki raqamli va aralash shunga o'xshash harfiy raqamli yozuvlarning cheklangan hajmi bo'lib ularda qo'lyozma ma'lumotlari mavjud bo'lib, bu ma'lumotlarni kim tomonidan bajarilganligini aniqlash masalasi vujudga keltiradi.

Raqamli va qo'l yozma yozuv obyektlarining ko'nikmalarini rivojlantirish yagona psixofiziologik asosga asoslanadi va yozuvni o'rganish jarayonida yagona metodikadan foydalaniladi va bir xil amaliy o'rganish holatlari kuzatiladi; ba'zi raqamlar va harflarning alohida elementlari bir xil harakatlar bilan amalga oshiriladi. Bu raqamli va qo'l yozma yozuvining o'zaro uzviy bog'liqligini belgilaydi va raqamli yozuvlarni ularning shakllanishi va maqsadi, raqamli yozuv ko'nikmalarini shakllantirish va takomillashtirish asosida tashkil topgan psixologik jarayonlar, ularning eng muhim xususiyatlari – to'laqonli qo'l yozuv materiallari bo'yicha ko'rib chiqish imkonini beradi.

Umuman xatshunoslikning bir turi bo'lgan raqamli yozuv o'z o'rnida bir qator xususiyatlarga ega. Birinchi guruhga quyidagilar kiradi:

1. Harflarga nisbatan kamroq xususiy belgilar soni (faqat 10 tasi bor). Bu holat sezilarli darajada "ozaytiradi" va raqamli yozuv qo'l yozuvi material sifatida, chunki xususiyatlar majmuasining hajmi va o'ziga xosligi ishlatiladigan qo'l yozuvning umumiy va xususiy belgilar soni bilan oldindan belgilanadi.
2. Belgilarni bajarishning strukturaviy soddaligi. Raqamlarda bajarishdagi ustuvor belgilar oddiy to'g'ri chiziqli va yoysimon harakatlardan iborat bo'ladi Ulardan faqat ikkitasi "5" va "7" raqamlari uchta elementga ega, qolganlarida ikkita yoki undan kam. Bu identifikatsiya qilish jarayoni hajmining qisqarishiga olib keladi. Raqamli qo'l yozuvlar, shuningdek, harfli qo'l

yozuvlariga qaraganda o'qilishi uchun turli xil talablarga bo'ysunadi. Agar harfli qo'l yozuvi juda soddalashtirilgan qo'l yozuvida tuzilgan bo'lsa, qabul qiluvchi xabarning ma'nosini kontekstdan qayta tushinishi mumkin. Raqamli yozuvlarda alohida raqamlarning ma'nosi kontekst bilan belgilanmaydi, shuning uchun raqamlarning tuzilishi, qoida tariqasida, soddalashtirilmaydi, ya'ni u ko'proq standartdir.

3. Raqamli qo'l yozuvlar o'zaro bog'lanish belgilarisiz amalga oshiriladi (raqamlarning bir-biri bilan bog'lanishi bilan bog'liq xususiyatlar mavjud emas).

Shu bilan birga, "mos kelish darajasi" umumiy belgisining identifikatsiya qiymati ortadi.

4. Raqamli qo'l yozuvda yozuvlarni bajaruvchi shaxsning yozma nutqining xususiyatlarini baholashga imkon beradigan xususiyatlar mavjud emas.

5. Raqamli qo'l yozuvlar kamdan-kam hajmda katta bo'lib, ko'pincha shakllarda tuziladi, bu esa ko'p sonli umumiy xususiyatlarni aniqlashni imkonsiz qiladi.

6. Raqamli qo'l yozuvlar ko'pincha qo'shimcha shtrixlar va chizmalarga bo'ysunadi.

Xususiyatlarning yana bir qismi ma'lum darajada mutaxassisga identifikatsiya belgilari to'plamini aniqlashga yordam beradi. Ushbu xususiyatlar guruhiga quyidagilar kiradi:

1. Raqamli qo'l yozuvlarni (sanalar, miqdorlar, miqdorlar va boshqalar) tadqiq qilish usulini tavsiflovchi xususiyatlarning o'ziga xos guruhining mavjudligi.

2. Raqamli qo'l yozuv harfiy qo'l yozma yozuviga qaraganda kamroq buziladi. Agar buzilish sodir bo'lsa, u asosan umumiy xususiyatlarga ta'sir qiladi.

Raqamli qo'l yozuvni xatshunoslik ekspertizasida identifikatsiyalash masalalari asosan quyidagi savollarni hal qiladi: raqamli qo'l yozuv ma'lum bir shaxs tomonidan amalga oshirilganligi; bir yoki turli shaxslar tomonidan amalga oshirilganligi va hokazo.

Raqamli qo'l yozuvning yuqorida sanab o'tilgan xususiyatlari mutaxassislar tomonidan identifikatsiyalash muammolarini hal qilishda qo'llaniladigan qo'l yozuv xususiyatlarini tasniflashda o'z aksini topadi. Xususiyatlar tizimi raqamli yozuvlarning bir butun sifatida bajarilishini tavsiflovchi umumiy va xususiy elementlarini, shuningdek, raqamlar va ularning elementlari kombinatsiyasini bajarish xususiyatlarini tavsiflovchi o'ziga xos xususiyatlarni o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. T.B.Mamatyaqbov, A.K.Zakurlaev, L.Yu.Yugay va boshqalar. O'zbekiston Respublikasining "Sud ekspertisasi to'g'risida"gi Qonuniga sharx. –T.: O'zbekiston Respublikasi Akademiyasi, 2017-176.

2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 2011 yil 5-apreldagi 5-son "Davlat sud-ekspertiza muassasasi yoki boshqa korxona, tashkilot tomonidan sud ekspertizasini o'tkazish tartibi to'g'risidagi na'munaviy nizomni tasdiqlash haqida"gi Qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ichki ishlar organlarining ekspert-kriminalistika faoliyatini zamonaviy ilm-fan yutuqlarini keng joriy etgan xolda yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2022 yil 8 fevraldagi PQ-122-son qarori.

4. D.B.Bazarova, A.A.Mirzaev, G.Z.To'laganova, S.I.Latipov, B.X.Xamidov va boshqalar. Kriminalistika darslik.T.: Toshkent, 2018.

5. R.A.Alimova. Jinoyatlarni tergov qilish uslubyoti. O'quv qo'llanma.T.:TDYI, 2006.

6. Леканова Л. Г. Судебно-почерковедческое идентификационное исследование кратких записей. М., 1986.